

BOŻENA PAWLAK

Spójność wypowiedzi pisemnych uczniów klas początkowych

W artykule podjęta została próba dokonania analizy wybranych tekstów i sprawdzenia, jak funkcjonują niektóre mechanizmy spójności w dziecięcych wypowiedziach pisemnych. Badane teksty zostały zebrane w czterech klasach dwóch krakowskich szkół podstawowych.

Przyjmuję za M.R. Mayenową¹, że tekst jest to „pewna całość informująca, przedmiot o charakterze znakowym zorganizowany w pewien sposób, mający swój początek i koniec i przekazujący informację skończoną z punktu widzenia nadawcy”. Tekst spójny musi, zdaniem autorki, spełniać następujące warunki²:

1) „musi być tworem jednego nadawcy, tj. każde «chcę», «wiem», «czuję», «sądzę» w ramach modalnych wszystkich zdań tekstu winno mieć «ja» odnoszące się do tej samej osoby lub tej samej grupy osób”;

2) „musi mieć tego samego odbiorcę tj. wszystkie «ty» możliwych ram modalnych winny odnosić się do tej samej osoby lub grupy osób”;

3) „musi mieć ten sam temat”.

Wśród analizowanych przeze mnie tekstów dziecięcych wymienione warunki spójności spełniały prawie wszystkie prace, których treść dotyczyła losów osób „trzecich”. Uczniowie, opowiadając o przygodach wybranych postaci, piszą w „imieniu” jednego nadawcy – siebie, np. „Nazywam się król Bartuś Wspaniały” – nadawca pisze o sobie wprost; albo „Na wielkiej górze... żył sobie... kot” – jest to taki rodzaj początku tekstu, w którym nadawca pomija zdanie rozpoczynające np. „Teraz opowiem wam o kocie”. (Większość analizowanych tekstów nie zawiera zdania wprowadzającego). Odbiorcą tekstu dziecięcego najczęściej jest grupa złożona z kolegów i nauczyciela.

Przykładem spójnych tekstów mogą być bajki napisane przez uczniów klasy II:

Na wielkiej górze, w strasznej norze żył sobie zwinny i mądry kot. Gdy się tylko ściemniało, kot ten wychodził z nory. Była ona tak głęboka, że kot wychodząc z niej musiał iść bardzo długo. Pewnej nocy opuściwszy norę zszedł z wielkiej góry. Przed tą górą był las, a w tym lesie mieszkaly różne dzikie i straszne zwierzęta. Gdy kot szedł przez las napadły go wszystkie dzikie stwory. Ale kot był

sprytny: owinął się w kawałek płótna i wysunął się spod bijących się zwierząt do lasu. I wszystko dobrze się skończyło.

Nazywam się król Bartuś Wspaniały, jestem imperatorem wielkiej galaktyki. W moim królestwie nie ma wojska, dział, ani innej broni. Sprawy finansowe idą mi doskonale, ponieważ jestem bardzo dobrym organizatorem. W moim imperium nie ma kradzieży, morderstw i innych przestępczych działań. Jestem bardzo surowy dla tych, którzy sprzeciwiają się mej woli. Największym występkiem jest mazanie głupich słów po murach i mówienie brzydkich wyrazów. Słowem w moim imperium jest bardzo dobrze, nie wierzycie? Przyjedźcie!

Natomiast warunek istnienia jednego nadawcy nie został spełniony w następującej wypowiedzi:

„O smutnej królowej”

Za górami, za lasami, żyła królowa, która nie mogła mieć dzieci. Całymi dniami siedziała w swej komnacie. Aż raz na rzece znalazła małe dziecko, na małej tratwie. Zadowolona pobiegła z maluchem na rękach do domu i powiedziała: „To będzie moje dziecko i zamieszka tu na zawsze”. I mieszkają do dziś w swym pałacu.

Nie wszystkie, wymienione przez M.R. Mayenową³, warunki spójności są spełnione także w tekstach, które opowiadają o przeżyciach ich autorów. W tekście opowiadania może np. nastąpić zmiana nadawcy, której formalnym wykładnikiem jest kategoria liczby pojedynczej i mnogiej:

„Moje zabawy na śniegu”

Lubię zimę dlatego, że można jeździć na nartach. Co roku jeździmy w góry i wspaniale wypoczywamy. Zjeżdżamy na nartach z Kasprowego Wierchu, na który wyjeżdżamy wyciągiem siodełkowym...

Innym przejawem niespójności jest brak konsekwencji w rozwijaniu jednego tematu wypowiedzi:

Raz gdy wracaliśmy z wycieczki zobaczyłam spadającą gwiazdę. Pomyślałam, że jak wrócę do domu to żeby mój młodszy brat niedługo miał roczek, potem wróciliśmy do Arendy, pani umyła nas i poszliśmy spać. I rzeczywiście Marcin już niedługo będzie miał roczek.

Wydaje się zatem, że dzieciom w młodszym wieku szkolnym łatwiej jest pisać o czymś, co wydarzyło się kiedyś, komuś, (wzoruja się wtedy na znanych im tekstach bajek, opowiadań), natomiast trudniej jest pisać o sobie, chociaż tematyka własnych przeżyć i doświadczeń jest przez dzieci chętnie podejmowana.

Ważną rolę w tworzeniu tekstu spójnego odgrywa tzw. następstwo tematyczne. V. Mathesius⁴ w wypowiedzi wyróżnił „punkt wyjścia”, który często stanowi jej temat, określane również mianem *datum*⁵ i „jądro”, czyli to, co o owym punkcie wyjścia mówiący wypowiada; jądro nazywane bywa również „rematem” lub

*novum*⁶. Za zasadę budowania wielozdaniowego tekstu rozumianego jako tekst spójny, V. Mathesius uznał: „taką konstrukcję wypowiedzi, w której to, co było *novum* jednego zdania, powtarza się w następnym jako jego punkt wyjścia”⁷.

Można to schematycznie zilustrować za pomocą następującego łańcucha:

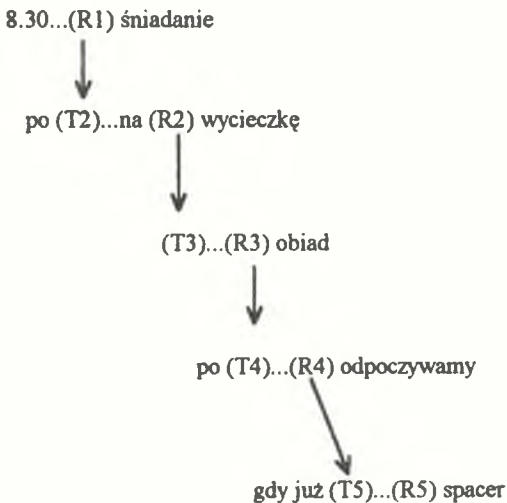
datum1 + *novum*1 + datum2 (=novum1) + *novum*2 + datum3

(=novum2) + *novum*3 + ...

Przedstawiony wzorzec spójnościowy oparty na „zazębiających się dachówkowo” powtórzeniach członów leksykalnych nazywany jest wzorcem łańcuchowym⁸. W tekstach pisanych przez dzieci w młodszym wieku szkolnym można spotkać łańcuchowe następstwo tematyczne np.:

O 8.30 było śniadanie (R1). Po śniadaniu (T2) poszliśmy na wycieczkę (R2). Potem (T3) był obiad (R3). Po obiedzie (T4) odpoczywamy (R4). Gdy już odpoczniemy (T5) idziemy znowu na spacer (R5). Jak wrócimy z wycieczki (T6) to przychodzimy do świetlicy i są lekcje (R6). Po lekcjach (T7) ubieramy się na kolację (R7). Gdy już przyjdziemy z tej kolacji (T8) to idziemy do kąpieli (R8). Potem (T9) mamy chwilę czasu i idziemy spać (R9).

Schematycznie następstwa tematyczne cytowanej wypowiedzi można przedstawić następująco:

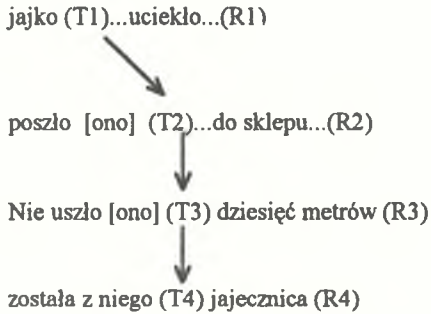
itd.

Konstrukcję, w której tematem zdania następnego jest temat zdania poprzedzającego, J. Bartmiński⁹ nazywa szeregowym wzorcem spójnościowym. Ilustracją szeregowego następstwa tematycznego w tekstach dziecięcych może być wypowiedź ucznia klasy II:

„Głupie jajko”

Pewnego razu jajko (T1) uciekło od kury (R1). Poszło (T2) do sklepu kupić prowianty na daleką wyprawę (R2). Nie uszło (T3) dziesięć metrów (R3) i została z niego (T4) jajecznicza (R4). Tak to bywa gdy jajka uciekają od kur.

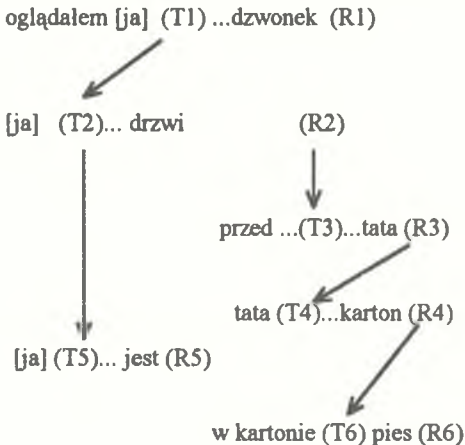
Schemat następstw tematycznych prezentowanego tekstu wygląda następująco:

W badanych przeze mnie wypowiedziach pisemnych uczniów klas początkowych najczęściej występuje połączenie obu wskazanych wcześniej rodzajów następstw tematycznych – łańcuchowego i szeregowego np.:

W południe kiedy oglądałem (T1) video, nagle zadzwonił dzwonek (R1). Kiedy otworzyłem (T2) drzwi (R2) przed drzwiami (T3) stał tata (R3). Tata (T4) trzymał w ręku karton (R4). Nie wiedziałem (T5) co w tym kartonie jest (R5). W tym kartonie (T6) był pies (R6).

Ten typ następstwa tematycznego można również przedstawić schematycznie:

Według M. Červenki¹⁰ temat wypowiedzi może być: „identyczny z poprzedzającym tematem lub rematem, może być obok niego kolejnym elementem tegoż zbioru, może być od niego pochodny itp.” W analizowanych tekstach dziecięcych znalazłam tematy identyczne z rematami lub tematami zdań poprzednich np.: „Przyjechała ciocia (T1) z moją kuzynką (R1). Moja kuzynka (T2=R1) ma sześć lat (R2)”; „Dawno temu, za górami, za lasami i siedmioma rzekami (T1) żył sobie jeź (R1). Był to zwykły jeź (T2=R1), tylko że nie miał przyjaciół (R2)”; „Gdy moja siostra, czyli Aneta (T1) weszła na drzewo (R1), to Aneta (T2=T1) nie mogła zejść (R2)”; „Król (T1) zgodził się (R1)... . Król (T2=T1) kazał przygotować piękną suknię i garnitur (R2)”.

Częściej jednak spotkać można taki temat wypowiedzi, którego treść jest identyczna z treścią rematu lub tematu zdania poprzedniego, ale wyrażono ją inaczej tzn.:

1) za pomocą zaimka np. „Na liściu kalinowym (T1) mieszkało sobie dziecko wrózek (R1). Było ono (T2=T1) małeńkie”; „Królowna (T1) z zachwytem patrzyła na młodzieńca (R1), a on (T2=R1) spytał się czy nadal chce być jego żoną”;

2) za pomocą uszczegółowienia treści danego pojęcia nadrzędnego np. „Za siedmioma górami, za siedmioma morzami (T1) żyła sobie biedna rodzina (R1). Był tato, mama i było trzech synów (T2=R1): syn najstarszy, średni i najmłodszy”;

3) poprzez zastąpienie grupy wyrazów jednym np. „Za górami, za lasami, w dalekim królestwie (T1) żyła sobie piękna królowna z rodzicami (R1). Wszyscy (T2=R1) byli szczęśliwi (R2)...”;

4) poprzez użycie wyrazu bliskoznacznego np. „Dawno, dawno temu przed milionami lat, na świecie (T1) żyły tyranozauiry, potwory (R1) ogromnej wielkości. Gady te (T2=R1) znosiły jaja (R2) i wyobraźcie sobie jedno z nich ocalało”;

5) tematu wypowiedzi domyślamy się na podstawie rematu, bądź tematu zdania poprzedniego np. „Pewnego dnia urządziliśmy (T1) ognisko (R1). Zapowiadało się (T2=R1) niezbyt fajnie (R2)...”;

„Pewnego razu król Mikołaj (T1) wybrał się na polowanie. Nagle w lesie spostrzegł (T2=T1) niedźwiedzia”.

Uczniowie klas początkowych, komponując swoje wypowiedzi pisemne, podejmują próby różnicowania wykorzystywanego słownictwa. Starając się unikać powtórzeń wykorzystują zaimki, wyrazy bliskoznaczne, a najczęściej stosują taką konstrukcję, która pozwala czytelnikowi domyślić się tematu na podstawie tematu lub rematu zdania poprzedniego.

Nie wszystkie wypowiedzi pisemne uczniów klas początkowych są tekstami spójnymi. W analizowanych wypowiedziach najczęstszymi przejawami braku spójności była zmiana nadawcy lub tematu. W tekstach tworzonych przez uczniów klas początkowych spotkać można zarówno szeregowe, jak i łańcuchowe następstwo tematyczne, jednak w badanych pracach najczęściej występowało połączenie obu rodzajów następstw.

Obserwacja pracy nauczycielek w klasach, w których zbierano teksty uczniowskie, pozwala stwierdzić, że duże różnice w poziomie umiejętności pisemnego

wypowiadania się uczniów zależą w znacznej mierze od stosowanych metod nauczania-uczenia się. W dwóch klasach często wykorzystywano technikę swobodnych tekstów do kształcenia językowego dzieci. Dzięki temu wypowiedzi pisemne uczniów tych klas są poprawniejsze pod względem gramatycznym, ortograficznym, bogatsze jest ich słownictwo i ciekawsza treść w porównaniu z pracami dzieci z pozostałych badanych klas.

Przypisy

¹ M.R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 1974, s. 253.

² Ibidem, s. 255.

³ Ibidem.

⁴ V. Mathesius, *O tak zwanym aktualnym rozczłonkowaniu zdania* [w:] *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1971.

⁵ M.R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 1974, s. 255.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, s. 255.

⁸ J. Bartmiński, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław 1990.

⁹ Ibidem.

¹⁰ M. Červenka, *Aktualne rozczłonkowanie zdania w prozie artystycznej* [w:] *Semantyka tekstu i języka*, pod red. M.R. Mayenowej, Wrocław 1976.